

ОДАМ САВДОСИ БИЛАН БОҒЛИҚ ЖИНОЯТЛАРНИНГ ЖИНОИЙ-ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7846831>

Отакулов Ниёзбек Анвар ўғли

*Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси,
Тезкор-қидирув фаолияти кафедраси ўқитувчиси*

Аннотация: *Мазкур илмий мақолада одам савдосига қарши курашувчи давлат органларининг тизими, вазифалари ва улар фаолиятининг ҳуқуқий асослари шунингдек, ушбу соҳада халқаро ташкилотлар билан амалга ошириладаган ҳамкорликдаги чора-тадбирларга оид масалалар ва унинг натижасида таклифлар бериб ўтилган.*

Калит сўзлар: *одам савдоси, одам савдоси билан шуғулланувчи шахс, одам савдосига қарши курашиш, одам савдоси жиноятларининг жабрланувчиси, одамларни олиш-соттиш, одам савдосига қарши курашиш бўйича давлат органлари.*

УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С ТОРГОВЛЕЙ ЛЮДЬМИ

Отакулов Ниёзбек Анвар ўғли

*преподаватель кафедры Оперативно-розыскного права
Академии Министерство внутренних дел Республики Узбекистан.*

Аннотация. *В данной научной статье были приведены система, задачи и правовые основы деятельности государственных органов по борьбе с торговлей людьми, а также вопросы, связанные с мерами сотрудничества, реализуемыми с международными организациями в этой сфере и предложениями по его результатам.*

Ключевые слова: *торговля людьми, лицо, занимающееся торговлей людьми, противодействие торговле людьми, жертва преступлений, связанных с торговлей людьми, купля-продажа людей, государственные органы по противодействию торговле людьми.*

Atakulov Niyazbek Anvar ugli

*lecturer at the department of operative-investigative law
of the Academy of the Ministry of Internal Affairs*

of the Republic of Uzbekistan.

CRIMINAL-LEGAL ASPECTS OF CRIMES RELATED TO HUMAN TRAFFICKING

Abstract. *In this scientific article, the system, tasks and legal bases of the state bodies fighting against human trafficking, as well as issues related to cooperation measures implemented with international organizations in this field, and suggestions as a result of it were given.*

Key words: *human trafficking, person engaged in human trafficking, combating human trafficking, victim of human trafficking crimes, buying and selling people, state authorities for combating human trafficking*

Ўзбекистон Республикасида инсон ҳуқуқларини таъминлаш мақсадида давлат бошқаруви ва суд-ҳуқуқ тизимини либераллаштириш ҳамда жамият ҳаётини янада демократлаштиришга йўналтирилган ислоҳотлар изчиллик билан амалга оширилмоқда. Мазкур ислоҳотларни муваффақиятли амалга оширилиши кўп ҳолларда жамиятнинг ҳавфсизлик ва барқарорлик шартларига боғлиқ. Жамиятни модернизация қилиш жараёнида турли салбий ҳодисалар пайдо бўлиши ва ривожланишига салбий таъсир кўрсатиши табиий ҳол ҳисобланади. Айнан шундай салбий иллатлардан бири бу одамлар савдосидир.

Одам савдоси билан боғлиқ жиноятларнинг олдини олиш ва унга қарши курашишда одам савдоси, одам савдоси билан шуғулланувчи шахс, одам савдосига қарши курашишга доир фаолиятни бевосита амалга оширувчи давлат органлари ва бошқа асосий тушунчалар тўғрисида маълумотга эга бўлишимиз лозим.

Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 17 августдаги “Одам савдосига қарши курашиш тўғрисида”ги Қонунининг 3-моддасида “одам савдоси – куч билан таҳдид қилиш ёки куч ишлатиш ёхуд мажбурлашнинг бошқа шакллари билан фойдаланиш, ўғирлаш, фирибгарлик, алдаш, ҳокимиятни суиистеъмол қилиш ёки вазиятнинг қалтислигидан фойдаланиш орқали ёхуд бошқа шахсни назорат қилувчи шахснинг розилигини олиш учун тўловлар ёки манфаатдор этиш эвазига оғдириб олиш йўли билан одамлардан фойдаланиш мақсадида уларни ёллаш, ташиш, топшириш, яшириш ёки қабул қилиш. Одамлардан фойдаланиш бошқа шахсларнинг фоҳишалигидан фойдаланишни ёки улардан шахвоний фойдаланишнинг ўзга шакллари, мажбурий меҳнатни ёки хизматларни, қулликни ёхуд қулликка ўхшаш одатларни, эркисизлик ҳолатини ёхуд инсон аъзоларини, тўқималарини ва (ёки) хужайраларини ажратиб олиш” тушунчаси келтирилган[1].

Одам савдоси – одамни олиш-сотиш, ёхуд одамни ундан фойдаланиш мақсадида ёллаш, ташиш, топшириш, яшириш ёки қабул қилиш тушунчасини англатади[2].

Одам савдосига қарши курашиш – одам савдосининг олдини олиш, уни аниқлаш, унга чек қўйиш, унинг оқибатларини минималлаштириш, одам савдосидан жабрланганларга ёрдам кўрсатиш бўйича фаолият ҳисобланади.

Одам савдосига қарши курашишга доир фаолиятни бевосита амалга оширувчи давлат органлари қуйидагилардан иборат:

Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги;

Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси;

Ўзбекистон Республикаси Давлат хавфсизлик хизмати;

Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги;

Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлиги, Ўзбекистон Республикасининг хориждаги дипломатик ваколатхоналари ва консуллик муассасалари;

Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги.

Шунингдек, одам савдосига қарши курашишга доир фаолиятни қонунчиликка мувофиқ бошқа давлат органлари ҳам амалга ошириши мумкин.

Одам савдосининг юртимиз тараққиёти ва жамият учун хавфлилиги нафақат унинг ҳозирги кунда дунё мамлакатлари, балки давлатимизда яшаётган фуқароларнинг ҳаёти, соғлиғи ва эркинлигига таҳдид солаётгани ҳамда бунинг натижасида юзага келувчи салбий оқибатлар билан ҳам изоҳланади.

Одам савдоси ўғирлаш, зўрлик ишлатиш ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш, мажбурлашнинг турли усулларида, шунингдек хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда, жабрланувчини Ўзбекистон Республикаси давлат чегарасидан олиб ўтиб, чет элда қонунга хилоф равишда ушлаб туриш, қалбаки ҳужжатлардан фойдаланган ҳолда, жабрланувчининг шахсини тасдиқловчи ҳужжатларини олиб қўйиш, яшириш ёки йўқ қилиб юбориш ҳаракатларини ўз ичига олади[3].

Одам савдоси жиноятларини содир этиш элементлари – ёллаш, олиб ўтиш, сотиш ва эксплуатация қилишдан иборат.

Ёллашга хос бўлган белгилар катта маош тўланадиган ишга ёлғон ваъдалар, йўл харажатлари учун барча хизматларга тўловлар, ишончига кириб алдаш, шахснинг ижтимоий заиф ҳолатидан фойдаланиш ва бошқалар.

Жабрланувчиларни олиб ўтиш йўллари давлат чегараларидан ташқарига ёки давлатнинг ичида бир жойдан иккинчи жойга олиб ўтиш, қонуний ёки ноқонуний йўللاردан фойдаланиш, давлат чегараларидан қалбаки ёки ҳақиқий ҳужжатлар билан олиб ўтиш ва бошқалар.

Сотиш ёки сотиб олиш жараёни пул тўлаш ёки имтиёз ва фойда кўриш мақсадида, бир шахс устидан бошқа шахс ўрнатган назоратга эга бўлишдан иборат.

Эксплуатация ҳолатлари меҳнат қилишга ёки хизмат кўрсатишга мажбурлаш, қарамликка олиб келувчи қарздорлик, ҳужжатларни ўзлаштириш

орқали ҳуқуқларини чеклаш ва поймол қилиш, эркин ҳаракатланишни чеклаш, жисмоний ва руҳий зўрлик ишлатиш, тобелик ҳолати, жабрланувчининг яқинларига нисбатан товламачилик ва турли таҳдидлар қилиш ва бошқалар.

Эксплуатация кўринишларига ишлаб чиқариш, фабрика ва корхоналарда мажбурий меҳнат, қишлоқ хўжалигида меҳнат, уй-рўзғор ишлари, шахвоний хизматлар, мажбурий тиламчилик, мажбурий донорлик, мажбурий никоҳ, сунъий оналик, мажбурий бола туғиш ва бошқалар киради.

Одам савдоси билан боғлиқ жиноятларнинг жабрланувчиси деганда жиноят объектининг факультатив белгисидир. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси 135-моддаси диспозициясининг мазмунига кўра, жинси (аёл, эркак) ва фуқаролиги (Ўзбекистон Республикаси фуқароси, чет эл фуқароси, фуқаролиги бўлмаган шахс)дан қатъи назар, одам савдосидан маънавий, жисмоний ёки мулкӣ зарар кўрган ҳар қандай инсон ушбу жиноятнинг жабрланувчиси ҳисобланади.

Одамни олиш-сотиш деганда, иккита тараф (сотувчи ва харидор) ўртасида тузилган жинойӣ келишувга кўра, сотувчи жабрланувчини харидорнинг эғалигига бериши, харидор эса жабрланувчини қабул қилиши ва унинг учун келишилган миқдордаги ҳақни тўлаши тушунилади[4].

Одамни эксплуатация қилиш мақсадида ёллаш деганда, инсонни эксплуатация қилиш мақсадида уни муайян ишни бажариш ёки хизматни кўрсатиш ёки (ноқонуний) фаолият тури билан шуғулланиш ёхуд (фаолияти қонун билан тақиқланган) ташкилот таркибига жалб этишга қаратилган хатти-ҳаракатлар (қидириш, танлаш, таклиф қилиш, қизиқтириш, розилигини олиш, тўплаш, жўнаб кетишга тайёрлаш, ҳужжатларини тўғирлаш ва эксплуатация жойига юбориш) тушунилади.

Одамни эксплуатация қилиш мақсадида ташиш деганда, эксплуатация қилиш мақсадида жабрланувчини бир ҳудуд (яшаш жойи ёки бошқа жой)дан бошқа бир ҳудуд (олиш-сотиш битими тузиладиган ёки бошқа шахсга топшириладиган ёхуд эксплуатация қилинадиган жой)га ҳар қандай транспорт воситасидан фойдаланиб, ер усти, ер ости, ҳаво ва сув йўллари орқали, ошкора ёки хуфиёна равишда, сотувчи ёки харидор ёхуд учинчи шахс томонидан етказиб берилиши ёки уни транспортда ташиб ўтилишини ташкил қилиниши тушунилади.

Одамни эксплуатация қилиш мақсадида топшириш деганда, эксплуатация қилиш мақсадида жабрланувчини бошқа шахсга ҳақ эвазига ёки бепул, бугунлай ёки муайян муддатга жисмоний тарзда беришнинг сотишдан ташқари исталган шакли тушунилади.

Одамни эксплуатация қилиш мақсадида қабул қилиш деганда, эксплуатация қилиш мақсадида жабрланувчини ҳақ эвазига ёки бепул, бутунлай ёки муайян муддатга айбдорнинг тасарруфига олинишининг сотиб олишдан ташқари исталган шакли тушунилади. Одамни қабул қилиш

жабрланувчини топширишга жавобан амалга ошириладиган ҳаракатларни назарда тутати. Бунда битимнинг биринчи иштирокчиси (топширувчи)да жабрланувчига эгалик қилиш ва уни эксплуатация қилиш имконияти яқунланади, жабрланувчига эгалик қилиш ва уни эксплуатация қилиш имконияти битимнинг иккинчи иштирокчи (қабул қилувчи)да пайдо бўлади.

Одамни эксплуатация қилиш мақсадида яшириш деганда, эксплуатация қилишга мўлжалланган ёки эксплуатация қилинаётган жабрланувчини бекитиш учун турар жой, бино ёки бошқа жойни тақдим этиш ёки уни иродасига қарши жисмонан бекитиб сақлаш ёхуд уни топишни қийинлаштирадиган бошқа ҳаракатларни содир этиш тушунилади.

Одам савдосига қарши самарали курашишни таъминлаш, одам савдоси билан шуғулланувчи шахсларнинг жиноий фаолиятини аниқлаш ва унга чек қўйиш, одам савдосидан жабрланганларни идентификация қилиш ҳамда мазкур йўналишдаги бошқа маълумотларнинг марказлаштирилган ҳисоби Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги томонидан ягона марказлаштирилган ахборот базасини шакллантириш ва юритиш орқали амалга оширилади[5].

Шунингдек, одам савдосига қарши курашиш юзасидан амалга ошириладиган чора-тадбирларни таҳлил қилиш, баҳолаш, мониторинг қилиш ва самарадорлигини ошириш, ушбу соҳадаги жиноятларни аниқлаш, тафтиш қилиш, олдини олиш ва уларга чек қўйиш амалиётини ўрганиш.

Ушбу жараённинг яна бир жиҳати шундаки, сўнгги йилларда шахсларнинг ижтимоий тармоқлар орқали мулоқот жараёнининг янада кенгайишини ҳам одам савдоси билан боғлиқ жиноятларнинг юзага келиш омилларидан бири сифатида кўриш мумкин. Бу борада тадқиқотчи А.А. Таштемиров: “ҳар қандай ҳолатда ижтимоий тармоқ орқали кечадиган маълумот алмашинув жараёнида шахсий, молиявий ёки ёлғон (тасдиқланмаган манбага эга) ахборотларни алмашинуви бўйича ўз-ўзини ҳимоялаш кўникмасини шакллантириш” зарурати мавжудлигини таъкидлайди[6].

Одам савдосига қарши курашиш соҳасида турли халқаро ташкилотлар билан самарали халқаро ҳамкорлик ва баҳамжиҳат ҳаракатни ташкил этиш, мазкур соҳада турли ахборотларни йиғиш, таҳлил қилиш ҳам асосий вазифалардан ҳисобланади.

Албатта, жиноятчиликка қарши курашиш фаолияти ҳар бир давлатда унинг салоҳияти, имконияти, мазкур вазифани амалга оширишнинг давлат томонидан қонунчиликда белгилаб қўйган ҳимоя тизими ва бошқа шу каби кўплаб омиллар асосида фарқланиши кузатилади. Шу сабабли ҳар бир давлат тажрибасини ўрганиш, ўзига хос жиҳатларини таҳлил этиш ва миллий тизимга тадбиқ этиш ушбу соҳада, яъни жиноятчиликка қарши курашишда ижобий характерга эга бўлган жиҳат ҳисобланади. Ушбу хулосани тадқиқотчи, А.А. Таштемировнинг: “... ҳуқуқбузарликларининг олдини олишда амалга ошириладиган чора-тадбирларнинг самарали бўлишини таъминлаш, олдини олиш чораларини

такомиллаштиришда илғор хориж тажрибасини ўрганиш, жиноятчиликка қарши курашда самарали тизимни яратишда улардан унумли фойдаланиш ва бу изланишларнинг узлуксиз ва давомийлигини таъминлаш бугунги жиноят оламида содир этилаётган қонунга зид хатти-ҳаракатларнинг ўз вақтида олди олинишини, бартараф этилишини таъминловчи асосий воситалардан бири ҳисобланади”, - деган фикрларида ҳам кўриш мумкин[7].

Олиб борилган изланиш натижаларига таянган ҳолда мамлакатимизда одам савдоси билан боғлиқ жиноятларнинг олдини олиш, бундай ҳодисаларнинг оқибатларини бартараф этиш, хусусан, аҳоли ўртасида одам савдоси жабрланувчиларини камайтиришга қаратилган қуйидаги таклифлар ва тавсиялар ишлаб чиқилди:

- ҳуқуқий маданиятни шакллантириш бўйича комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш. Хусусан, таълим ва тарбиянинг ҳуқуқий таркибий қисмининг кенгайтиши. Ўз ҳуқуқ ва эркинликларини билиш ёш авлоднинг бошқаларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларига, шу жумладан уларнинг ҳаёти, соғлиғи ва кадр-қимматига ҳурмат туйғусини ривожлантиришга ёрдам беради;

- аҳолининг ижтимоий ва моддий хавфсизлиги даражасини ошириш, ёш мутахассисларни иш билан таъминлашда ёрдам бериш, улар учун уй-жой дастурларини қўллаб-қувватлаш;

- одам савдосига қарши курашиш субъектлари томонидан профилактик чора-тадбирлар режасини ишлаб чиқиш, хорижий тажрибани ўрганган ҳолда такомиллаштириб бориш;

- мавжуд норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар базасини халқаро тажрибани ўрганган ҳолда такомиллаштириб бориш лозим.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Одам савдосига қарши курашиш тўғрисида”ги 2020 йил 17 август ўрқ-633-сон қонуни // электрон манба: <http://www.lex.uz>. (мурожаат вақти:б 30.03.2023).

2. Одам савдосига қарши курашда ички ишлар органлари соҳавий хизматларининг фаолияти / Маъсул муҳаррир О.Камолов, А.Хамдамов, М.Холхўжаев ва бошқ.; Маъсул муҳаррир ю.ф.д И.Й.Фазилов. Ўқув-қўлланма: - Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2017. - 39-б. Б.5.

3. Tashtemirov A.A. Noqonuniy migratsiya va odam savdosi bilan bog'liq jinoyatlarga qarshi kurash taktika va metodikasi: O'quv qo'llanma. - T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2022. - 105 b.

4. Одам савдосига қарши курашишнинг ҳуқуқий чоралари: Ўқув-амалий қўлланма / Маъсул муҳаррир Ш.Т.Икрамов. - Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2014. - 80-б. Б.7.

5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Одам савдоси соҳасидаги жиноятлар тўғрисидаги маълумотларнинг ягона ахборот базасини юритиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 2021 йил 22 ноябрь 780-сон қарори // электрон манба: [http:// www.lex.uz](http://www.lex.uz). (мурожаат вақти:б 30.03.2023).

6. Таштемиров, А.А. (2023). Ижтимоий тармоқлар орқали содир этилаётган жиноятларга қарши курашиш чора-тадбирлари. *Models and methods for increasing the efficiency of innovative research*, 2(21), 24-31.

7. Таштемиров А.А. Фирибгарликка имкон берувчи шарт-шароитлар ва ушбу турдаги жиноятларга тайинланадиган жазо тизимининг ўзига хослиги //EurasianJournalofLaw, FinanceandAppliedSciences. – 2022. –Т. 2. –No. 10 Special Issue. –С. 42-48.